

Ubevisst er vi alle slaver av metaforer skapt av forlenget avdøde økonomer.

Metaforenes tyranni

Erik S. Reinert
KRON OG MYNT

For noen år siden produserte den amerikanske økonom Deidre McCloskey flere artikler og bøker omkring det hun kalt økonomifagets retorikk. Et hovedpoeng hos McCloskey var at økonomifaget i stor grad er basert på metaforer, og at fagets utøvere i alt for liten grad er seg dette bevisst. Slik jeg ser det kan metaforene skape tvangstrøyer i tidsånden: mønstre av vanetenkning vi vanskelig kan komme utenom.

Svært lenge var økonomifaget basert på det menneskelige legeme som en metafor for samfunnet. På tittelsiden av Thomas Hobbes Leviathan fra 1660 er den mektige figuren tegnet som bokstavelig talt bestående av hundrevis av individer. Dersom menneskekroppen er metaforen for samfunnsøkonomien er det lett å se på blodomløpet som pengenes sirkulasjon, på maten som råvarer og på fordøyelsen som produksjonslivet. Det siste store forsøket på å bruke menneskekroppens «soziale Körper» i økonomifaget var et firebindsverk av den tyske økonom Albert Schäffle i 1870- og 1880-årene.

Alle metaforer har sine fordeler og ulemper. Fordelen ved menneskekroppen som metafor for økonomien er at denne metaforen gjør det opplagt at det finnes synergi mellom kroppens ulike lemmer, som mellom seg har en ganske sofistikert arbeidsdeling. Det er også opplagt at økonomien har en spesialisert avdeling, hodet, som koordinerer det hele og produserer og bearbeider kunnskap. Noen kroppsdeler er også viktigere enn andre, og det benyttet man seg av i den politiske retorikken. På 1600-tallet hadde Irland – delvis grunnet dyktige katolske flytninger fra kontinentet – bygget seg opp til å bli Europas antagelig mest konkurransedyktige produsenter av ulltekstiler, som var datidens høyteknologiprodukt. Engelske produsenter av ulltøy klaget til kongen over at de ble utkonkurrert av irske produsenter. England ville bli ruinert, hevdet de. Kongen lyttet, og i 1699 ble all eksport av ulltøy fra Irland forbudt. Resultatet ble litt som om man skulle forby eksport av elektronikk fra Silicon Valley.

Det mest interessante ved denne historien er kanskje hvorledes økonomifagets metafor ble brukt politisk. Alle måtte være enige om

ILLUSTRASJON: KNUV LØVÅS

at Samveldets hode var England, og i en konflikt mellom hodet og en mindre viktig kroppsdeler var det opplagt at Irlands interesser som en perifer kroppsdeler måtte vike. Står valget mellom å amputere hodet eller å amputere lillefingeren må jo svaret være opplagt? Som kolonier alltid har gjort, protesterte selvfølgelig irlenderne, men til liten nytte. Rektor ved Trinity College i Dublin skrev senere, anonymt, en bok som grundig dokumenterte skadevirkningene av eksportforbudet. Denne boken fikk den selebre status som den siste bok i Storbritannias historie der opplaget ble offentlig brent av boddelen.

Siden tok nye metaforer over. Adam Smiths første verk om handlet astronomi, og den usynlige hånd som holder planetene i bane rundt solen ble en ny metafor vi har med oss ennå. Samtidig brukte Smith en metafor der evnen til å bytte en ting mot en annen ble til det viktigste trekk som skilte menneskene fra dyrene. «Ingen har noen gang sett en hund bevisst bytte et kjøttbein med en annen hund», skrev Smith, og det har han jo rett i. Denne metaforen fikk voldsom kritikk fra økonomer på kontinentet. Carl Menger, grunnleggeren av den i dag meget konservative østerrikske økonomiske skolen, brukte et helt kapittel i sitt hovedverk for å argumentere mot Smiths metafor der menneskene var blitt redusert til hunder som hadde lært å tuske og bytte kjøttbein. Denne metaforen hadde drept mennesket som åndsvesen. Hvordan kjøttbein blir til, og fremfor alt kunnskapsutviklingen som gjør at dagens hunder stort sett spiser tørrfôr og hund-

«Står valget mellom å amputere hodet eller å amputere lillefingeren må jo svaret være opplagt?»

mat på boks, ble skjøvet ut i teoriens periferi.

Adam Smith slo sammen produksjon og handel til én enhet: arbeid. Basert på en teori der mennesket som produsent var fortrengt, kunne David Ricardo noen år senere skape den handelsteorien vår økonomiske verdensordning bygger på den dag i dag. Denne teorien bygger på nasjoner – av mennesker eller hunder – som bytter arbeidstimer med hverandre. Han kunne vise at i en slik teori ville verden bli rikere dersom hver nasjon spesialiserte der de var relativt mest effektive; der de hadde sitt komparative fortrinn. Kontinentale og amerikanske økonomer var raske til å peke på at nasjoner som byttet kvalitetsløse arbeidstimer med hverandre var en dårlig metafor å bruke for å forstå en dynamisk industriell utvikling. Det var opplagt at denne teorien kunne brukes til å «bevise» at det var i alles interesse at England skulle beholde sin monopolposisjon som det eneste land i verden med et komparativt fortrinn i industri.

Teorien om komparative fortrinn ble viktigst i kolonipolitikken. Den gamle metaforen basert på menneskekroppen innebar tross alt en innrømmelse av at koloniens interesser ble ofret for

maktens interesser. Metaforen om mennesket som et dyr som har lært å bytte og Ricardos handelsteori gjorde for første gang kolonialismen moralsk akseptabel. Ulikheter i produksjonslivet som skapte ulik maktfordeling mellom nasjoner forsvant også med byttemetaforen. Markedet var blitt til en harmoniskpendende mekanisme.

Når Renato Ruggieri, WTOs første generalsekretær, erklærer at vi må «utnytte den grenseløse økonomiens potensial for å utjevne forholdene mellom land og regioner» er han i virkeligheten et of-

fer for Smiths og Ricardos metaforer. Det samme var Dagens Næringsliv når de i fjor antydte at norske bønder tar livet av fattige afrikanske bønder fordi vi ikke kjøper maten deres. Integrerer man Europa med et afrikansk land av sjøbergingsbønder får man ikke den harmoni Smiths og Ricardos metaforer bygget inn i økonomifagets grunnvoller. Det finnes en mengde gode argumenter for frihandel, men Ricardos «komparative fortrinn» er ikke et av dem.

Ingen har sagt dette bedre enn Keynes: «Økonomers og politiske filosofers ideer, både når de har rett og når de tar feil, er langt sterkere enn det vanligvis blir forstått. Verden er knapt regjert av noe annet. Praktiske mennesker som selv tror de ikke er under noen intellektuell innflytelse er vanligvis slaver av en eller annen avdød økonom». Dagens problem er ikke bare at vi i for liten grad er klar over dette. Problemet er at den kalde krigen gjorde nesten alle – både til høyre og venstre – til slaver av samme økonom: David Ricardo. En god debatt, for eksempel om næringspolitikk, krever at også de som er slaver av andre avdøde økonomer enn Ricardo får plass. Marx, Lincoln og Schumpeter delte for eksempel alle tre metaforen om at mennesket er det eneste dyret som driver med nyskaping og oppfinnelser. Det gir grunnlag for en alternativ næringspolitikk.

Økonomene Hilde Bøjer, Peder Martin Lysestøl, Erik S. Reinert, Marianne Marthinsen og Heikki Holmås skriver på torsdager i Klassekampen. Radikalt økonominettverk finner du på www.økonominettverket.no

Erik S. Reinert, siviløkonom/sosialøkonom og seniorrådgiver i Norsk Institutt for Strategiske Studier (NORISS)

esr@nifo.no